

Zingt een nieuw lied voor de Heer; gedaan in het jaar des Heren 1745 in de Lutherse kerk van Woerden ¹⁾

door C.L.J. de Kaper

De gezondheidstoestand van Barent van Deijl, koster en voorzanger van de Evangelisch-Lutherse gemeente van Woerden, was zorgelijk. De kerkeraad had daarom in haar vergadering van 6 september 1743 besloten uit te zien naar een geschikte opvolger. Men wilde een kandidaat van buiten de gemeente hebben. De predikant, ds. J.W. Martini, werd daarom verzocht eens te Leiden en Amsterdam te informeren of men daar een geschikte kandidaat voor de vervulling van dit ambt had. Het liefst wilde de kerkeraad hiervoor een mandenmaker of kleermaker hebben. Waarom juist een persoon met deze beroepen de voorkeur had werd niet nader verklaard.

Tijdens het bezoek van Ds. Martini aan de predikanten van Amsterdam kwamen behalve de vraag naar een geschikte opvolger voor Barent van Deijl ook de gezangboeken ter sprake. Op de vergadering van 6 september had de kerkeraad besloten om gelijktijdig met de nieuwe voorzanger ook nieuwe gezangboeken in te voeren. Tot dan toe had de gemeente van Woerden gebruik gemaakt van het oude „Woerdische Sangboek, de CL Psalmen Davids, ende Geestelycke Liedekens, uitgelesen, mitsgaeders eenige nieuwe Loffsangen, die hier noch bijgevoegt zyn. Utrecht by Symon de Vries, Boekvercooper woonende onder de Laken-snijders. Anno MDCXLVII”. Dit boek was voorzien van een voorrede van Johannes Ligarius, predikant te Woerden van 1586 tot 1591²⁾.

De invoering van een nieuw gezangboek was noodzakelijk geworden omdat niet iedereen meer in het bezit van een exemplaar van het oude „Woerdische Sangboek...” was en er vele gemeentelieden waren met een incompleet exemplaar.

Ds. Martini moest in Amsterdam hulp vragen voor de invoering van een nieuw, Duisbergs hetzij Beudekers gezangboek.

Het betrof hier het in 1688 in Amsterdam ingevoerde door Jan van Duisberg verbeterde gezangboek, hetwelk verschillende malen is herdrukt en reeds bij diverse gemeenten in gebruik was en het door Christoffel Beudeker berijmde gezangboek. Dit laatste boek bevat dezelfde gezangen als dat van Van Duisberg, vermeerderd met een aantal nieuwe liederen. Beide gezangboeken waren op dat moment bij de gemeente van Amsterdam in gebruik. Ze werden zelfs naast elkaar gebruikt, hetgeen regelmatig tot moeilijkheden leidde³⁾.

De Amsterdamse predikant ds. Tistein wilde het één en ander eerst met het Consistorium (= de kerkeraad) bespreken. Men bleek bereid Woerden te helpen bij de invoering van een nieuw gezangboek. Ook zou men een goede kandidaat zoeken om als koster en voorzanger in de gemeente van Woerden dienst te doen.

Dat de kwestie van de gezangboeken juist met Amsterdam besproken moest worden kwam omdat deze gemeente zich een leidinggevende plaats had verworven onder de Lutherse gemeenten. Dit kwam door haar grootte en vooral ook door haar goede financiële positie waardoor zij de andere gemeenten van zich afhankelijk wist te maken.

In de vergadering van 20 september besloot de kerkeraad van Woerden om het Consistorium van Amsterdam te schrijven dat men, mits men enige exemplaren geschonken zou krijgen, over wilde gaan tot de invoering van het gezangboek van Christoffel Beudeker.

Op 27 september schreef ds. Martini aan het Consistorium de onderstaande brief:

„Weleerwaarde hooggeleerde wijze en zeer voorzienige Heren, veel geliefde Broederen in Christus, Aangezien bij onze gemeente alleen tot hiertoe in gebruik gebleven is een zeer oud gezangboek, op andere plaatsen bij weinigen bekend, warin eensdeels zeer vele onverstaanbare woorden en ongehoorde berijmingen voorkomen, anderdeels zeer vele stigtelijke en zielroerende liederen die bij andere gemeentens gezongen worden ontbreken, en wij derhalven reets overlange gewenscht hebben, dat ook bij ons tot meerdere stigting een ander gezangboek mogte worden ingevoerd, en daarenboven thans nog bevinden dat de gemelde onze gezangboeken niet alleen zo schaars maar ook zo onvolkomen

Dat Woerdische
Sangboeck.

De C L.

**Psalmen Davids/ ende Geestelijke
Liedkens / wtgelesen / mitsgaeders
eenige nieuwe Loff-sangen / die
hier noch vgeboegt zijn.**

De laetste Editie.

Ephes. 5.

Wordet vol Geestes, ende spreeckt van Psalmen
Loff-sanghen ende Geestelijke Liederen:
Singet en speeler den Heere in
uwen Herten.

TOT UTRECHT,
By Symon de Wieg / Boeckvercooper
woonende onder de Laken-snijdersg.
ANNO MDCCXLVII.

*Titelblad van het „Woerdische Sangboek...”. Hiervan bevindt zich thans nog een exemplaar in de Universiteitsbibliotheek van Leiden en in de British Library te Londen.
Repro: Collectie Gemeente-archief Woerden.*

zijn dat enigen in 't geheel zonder, anderen met een uit 't welk bladen missen, bij den godsdienst te verschijnen genoodzaakt zijn. Zo is 't dat wij, de stiging der gemeente ter herten nemende om dat gebrek te verhelpen eenparig besloten hebben om met d' aanstaande veranderinge van enen voorzanger tot het invoeren van 't gezangboek van den heer Christoffel Beudeker over te gaan, indien wij slechts een middel konden vinden om de vele onvermogene personen in onze gemeente van dezelve te kunnen voorzien. Dewijl nu de middelen van onze kerk daar te zwak toe zijn, zo nemen wij, (die bij ons weten nog nooit enige gemeente lastig gevallen zijn) onze toevlugt tot U weleerwaarden met verzoek U weleerwaarden gelieven uit eene Christbroederlijke liefde en zugt tot opbouwning van

Christus Kerk naar derzelve loflijke gewoonte in 't ondersteunen van andere zwakke gemeentens, dit ons heilzaam voornemen te begunstigen en door ene edelmoedige verering van enige exemplaren van de voornoemde C. Beudekers gezangboeken aan onze gemeente de stifting van Gods Kerk hier te helpen bevorderen. In welke hoop wij niet nalaten God te bidden dat hij U weleerwaarde gemeente, personen en dienst door enen rijken toevloed van Zijne allerdierbaarste zegeningen in ene gewensten en bloeyenden staat wil bewaren. Na hertelijke groetenis verblijven wij welhooggeleerde wijze en voorzienige Heren. Woerden, de 27 september 1743. U edele genegene en dienstwillige vrienden en medebroederen. De kerkenraad der Onveranderde Augsburgse Confessie alhier. Cujus nomine sub scripsit, J.W. Martini, pastor⁴⁾.

Amsterdam zond een kandidaat voor het koster- en voorzangersambt. Op 18 oktober 1743 werd tijdens de vergadering van de kerkeraad Michiel Pol als zodanig aangesteld. In zijn, op de vergadering van 29 oktober, goedgekeurde beroepsbrief (taakomschrijving) stond over zijn werkzaamheden als voorzanger het volgende:

„Als ten eersten dat hij Michiel Pol naar zijn beste kennis en vermogen deze onze gemeente zal bedienen zo in voorlezen als voorzingen op dien tijd en naar zulk ene order als reets in onze kerk gebruikelijk is, of nog mogte goed gevonden worden. En zal ten dien einde de gezangen telkens bij den predikant gevraagd hebbende wat gezongen zal worden op de daartoe verordineerde borden, eer de gemeente zamenkomt, aantekenen en met het voorlezen en zingen zonder verzuim beginnen op de daartoe gestelde tijden, zo wel des zondags als in de week op andere predik- of feestdagen”.

Waarschijnlijk ging Michiel Pol direct aan het werk. Al spoedig kwamen er klachten over hem binnen bij de kerkeraad. Op de vergadering van 1 juni 1744 werd ds. Martini gevraagd de voorzanger te verzoeken om voor een gezang een melodie te kiezen waarop de tekst goed uitkomt, opdat er geen wanordelijk gezang ontstaat, zoals dat onlangs nog gebeurde. Tevens moest de voorzanger gevraagd worden om zijn beroepsbrief nog eens goed door te lezen en zijn werkzaamheden naar behoren te vervullen, zodat er geen rechtvaardige klachten meer binnen konden komen.

Uit de notulen van de vergadering van 18 oktober 1744 blijkt dat er inmiddels bericht van de kerkeraad van Amsterdam was ontvangen op het verzoek om enige gezangboeken te krijgen. De gemeente van Woerden kreeg 40 gezangboeken in Spaans leder ingebonden en verguld op snede geschonken, om onder de gemeenteleden te verdelen. Ds. Martini had de kerkeraad van Amsterdam hiervoor al een dankwoord geschreven. De verdeling van de 40 gezangboeken gaf enige problemen. In de vergadering van 6 november kwam ds. Martini met het volgende voorstel. Hij wilde de boeken door de koster aan de lidmaten, die een jaarlijkse bijdrage aan de kerk betaalden (dus de meer-vermogenden), laten verkopen tegen de prijs waarvoor de boekverkoper deze verkocht. Van de opbrengst zou de kerkeraad ongebonden exemplaren kunnen kopen om te verspreiden onder de minder-draagkrachtige gemeenteleden; al dan niet tegen een geringe betaling.

Dit voorstel werd verworpen. Men verkocht dan immers de boeken die ze zelf hadden gekregen t.b.v. de minder-draagkrachtigen.

Uiteindelijk werd besloten om 112, in een hoornen band gebonden, exemplaren bij een boekhandelaar te bestellen.

Ds. Martini werd verzocht met de Amsterdamse boekhandelaar Strander hierover te gaan onderhandelen. Tijdens de vergadering van 2 december deed hij hier verslag van.

Overeengekomen was dat Strander 104 ingenaaide exemplaren zou zenden en er 100 zou berekenen. Tevens zou hij nog 12 in hoornen band gebonden boeken afleveren, mits de kerkeraad voor ieder ingenaaid exemplaar 2 gulden en voor iedere hoornen band 6 stuivers extra zou betalen. De vóór 1 mei 1745 niet verkochte exemplaren zouden mogen worden teruggeven. Van de verkochte boeken zou Strander nog een gift doen of korting geven.

Op de vergadering van 2 december werd over de verdeling van de inmiddels aangekomen boeken het volgende besloten; Ds. Martini zou zondag 6 december na de ochtend- en de middagkerkdienst de

gemeenteleden meedelen dat de kerkeraad besloten had om een nieuw gezangboek in te voeren en dat voldoende exemplaren reeds bij de kerkmeesters in de kerkekamer voorradig waren. Alle gemeenteleden werden verzocht een nieuw gezangboek af te komen halen in de kerkekamer alwaar een bus zou staan waar ieder naar vermogen een bijdrage in kon doen. Zo hoopte men uit de kosten te komen. De gemeenteleden die een jaarlijkse bijdrage aan de kerk betaalden mochten eerst hun gezangboek in ontvangst komen nemen. De niet-vermogende leden moesten op een andere dag hun boek ophalen en hun gift doen. De kerkmeesters Jan Wingoed en Dirk van Leeuwen zouden voor de verdeling zorgdragen.

In de vergadering van 16 december deden zij daar verslag van. Zij lazen de vergadering een lijst voor waarop zij de namen hadden genoteerd van degenen die een van de 40 door Amsterdam geschonken exemplaren in ontvangst hadden genomen, alsmede lazen zij de lijst voor met de namen van de personen die een ongebonden boek hadden gekregen. Er waren 30 ongebonden gezangboeken overgebleven. Jan Wingoed bood aan om er enkele mee naar huis te nemen, alsmede een armenbus, voor diegenen die nog geen gezangboek hadden en er later toch nog een wilden hebben. De bus waarin de gemeenteleden tijdens de verdeling van de boeken naar vermogen een bijdrage hadden gedaan werd tijdens de vergadering geleegd. De inhoud bedroeg 210 gulden en 19 stuivers.

Op 30 januari werd beslist om tot de invoering van het nieuwe gezangboek over te gaan. Besloten werd daar op 10 februari (woensdagavond) mee te beginnen. Het zou worden afgekondigd op 31 januari en 7 februari. Ten behoeve van de onvermogenden zou men nog 6 exemplaren bij hun zitplaatsen leggen opdat ook zij mee konden zingen.

De godsdienstoefening op woensdagavond 10 februari 1745 was niet geheel vlekkeloos verlopen. Kennelijk waren er nog steeds klachten over Michiel Pol voor zover het zijn werk als voorzanger betrof. Het feit dat de gemeenteleden kosten hadden moeten maken voor een nieuw gezangboek zal aanleiding geweest zijn voor een aantal kerkgangers om nu maar eens flink in het offensief te gaan. Wanneer de kerkeraad het nodig achtte dat er nieuwe gezangboeken werden aangeschaft, dan moest toch ook de gemeentezang een goede impuls krijgen. Maar hoe moest dat met Michiel Pol als voorzanger? Zij wisten er wel iets op. In de notulen van de vergadering van 14 februari volgt een goed verslag van de kerkdienst:

„Zijnde het voorgevallene in de kerk op den 10 dezer: dat voor de predikatie Gerrit van Leuwen, Jan Roos en Wijntje Hoendervanger zig niet ontzien hebben om, eer de voorzanger de nummer van de bladzijde van 't gezang nog had uitgesproken het gezang op te heffen en als te past voort te zingen en na de herinneringen van den president-kerkmeester Jan Wingoed niet te luisteren. Dat na de predikatie Do. Martini de gemeente op 't zagtmoedigste en zielroerendste vermaant hebbende om eerbiedig en aandachtig te zingen, Gerrit van Leuwen en Jan Roos, eer de voorzanger de versen die stonden gezongen te worden had gemeld, het gezang hebben opgeheft en op gedane herinnering van do. Martini met de woorden: sus! sus vrienden! en hier is de voorzanger!, Gerrit van Leuwen niet alleen opentlijk uitgeroepen heeft: Hij kan niet zingen!, maar ook met Jan Roos in 't zingen is voortgegaan, ja zelfs, toen de voorzanger met de gemeente de eerste regel van 't vers begon te zingen, met de vierde of vijfde regel enz. daar tegen aan te zingen zijn voortgegaan tot dat het vers ten einde was. Het welk alles van de kerkenraad als zeer aanstotelijk geoordeelt is”.

De dag na de kerkdienst, 11 februari, werd er over deze gebeurtenis vergaderd. De betreffende gemeenteleden werden uitgenodigd en bestraffend toegesproken. Zij weigerden echter hun eigen daden te veroordelen. Zij zeiden niet uit een kwade maar een goede intentie te hebben gehandeld. Gerrit van Leuwen beschuldigde ds. Martini zelfs nog van razen op de preckstoel en dat deze zelf de schuld van de onordelijkheden was geweest.

In de vergadering van 17 februari werden zij nogmaals ontboden. Gerrit van Leuwen heeft zich toen verontschuldigd voor hetgeen tijdens de kerkdienst en de vergadering van 11 februari was voorgevallen. Jan Roos en Wijntje Hoendervanger bleven echter volhouden in hun gelijk.

*Satirische voorstelling van een dienst in een plattelandskerk, Pieter de Bloot, 1624.
Coll.: Rijksmuseum „Het Catharijne Convent”, Utrecht.*

Op 11 april meldden ds. Martini en ouderling Caspar Ties dat zij Gerrit van Leuwen, Jan Roos en Wijntje Hoendervanger hadden bezocht om nogmaals met hen te spreken over de bewuste kerkdienst. Gerrit van Leuwen ontkende beterschap te hebben beloofd en bleef volharden in het standpunt dat hij niets verkeerd had gedaan en verzocht beide heren te vertrekken. Wijntje Hoendervanger echter riep voordat ds. Martini was uitgesproken dat zij zich nooit aan de beslissing van de kerkeraad zou onderwerpen. Dit ondanks dat de dominee haar voorgehouden had dat degene die niet naar het gezag van de kerk luisterde gelijk een heiden en een tollenaar was. Jan Roos was niet thuis.

Daarna werd de gehele kwestie God bevolen en werd besloten voor de bovengenoemde personen te bidden.

Hierna lezen we in de notulen niets meer over deze kwestie en worden er geen klachten over de voorzanger meer besproken.

Noten:

- 1) Voor dit artikel is gebruik gemaakt van het register houdende notulen c.a. 1705-1754, zich bevindend in het archief van de kerkeraad van de Evangelisch-Lutherse gemeente van Woerden.
- 2) J.G.H. Reudler, *Geschiedenis van Joh. Pistorius en der Evangelisch-Luthersche gemeente te Woerden, Utrecht, 1841*, p.93 in: J.C. Schultz Jacobi en F.J. Domela Nieuwenhuis, *Bijdragen tot de geschiedenis der Evangelisch-Luthersche Kerk in de Nederlanden, Utrecht, 1841*.
- 3) J. Loosjes, *Geschiedenis der Luthersche Kerk in de Nederlanden, 's-Gravenhage, 1921*, p.234.
- 4) Cujus nomine sub scripsit = namens hen.